

تحلیل توسعه پایدار شهر اسلامی با تأکید بر نقش و اهمیت فرهنگ‌سازی (مورد مطالعه: شهر دامغان)

زینب کرک آبادی*^۱، مصطفی فوادیان^۲

۱- دانشیار، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران

۲- دانشجوی دکتری، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران

چکیده

با توجه به توسعه روز افزون شهر و شهرنشینی و توسعه فناوری‌های جدید نیاز به بررسی مباحث مربوط به توسعه پایدار روز به روز جدی‌تر می‌شود. توجه به توسعه پایدار خاصه در توسعه پایدار شهرهای اسلامی نیازمند فراهم کردن زمینه‌ای برای هم راستا بودن تمامی ابعاد توسعه می‌باشد. لذا یکی از موارد تأثیرگذار در توسعه پایدار شهرهای اسلامی، فرهنگ‌سازی می‌باشد. در این راستا، هدف پژوهش حاضر، بررسی و تحلیل توسعه پایدار شهر اسلامی دامغان با تأکید بر نقش و اهمیت فرهنگ‌سازی می‌باشد. روش تحقیق، تحلیلی و مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای، اسنادی و میدانی می‌باشد، همچنین جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات از نرم افزار SPSS استفاده شده است. به منظور بررسی نقش فرهنگ‌سازی در توسعه پایدار شهر دامغان از رگرسیون چندگانه به روش گام به گام استفاده شده است. ده متغیر مستقل با متغیر وابسته (فرهنگ‌سازی) دارای رابطه معناداری در سطح $P=0/05$ می‌باشد. جهت رتبه‌بندی سازمان‌های شهری از لحاظ فرهنگ‌سازی از مدل ویکور فازی استفاده شد، نتایج نشان داد، در بین سازمان‌های شهری مورد نظر، شهرداری با Q به دست آمده $0/657$ و فرمانداری با Q به دست آمده $0/245$ ، بالاترین و پایین‌ترین رتبه‌ها را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین جهت آزمون فرضیه پژوهش (رابطه بین توسعه پایدار و فرهنگ‌سازی)، از آزمون همبستگی اسپیرمن استفاده شد. برای معنادار بودن رابطه بین این متغیرها از طریق ضریب همبستگی اسپیرمن، اگر سطح معناداری آزمون (SIG) کمتر از ۵ درصد باشد، با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان رابطه دو متغیر را ثابت نمود؛ بنابراین یافته‌های تحقیق نشان داد، بین توسعه پایدار شهر اسلامی و فرهنگ‌سازی، در سطح $0/05$ درصد آلفا رابطه معناداری وجود دارد. در واقع با افزایش فرهنگ‌سازی میزان شاخص‌های توسعه پایدار در شهر دامغان نیز افزایش می‌یابد و بالعکس.

واژه‌های کلیدی: توسعه پایدار، شهر اسلامی، فرهنگ‌سازی، شهر دامغان

مقدمه

نظریه توسعه پایدار شهری حاصل بحث‌های طرفداران محیط‌زیست درباره محیط‌زیست شهری است و به دنبال نظریه توسعه پایدار برای حمایت از منابع محیطی ارائه شد. این نظریه به مثابه دیدگاه راهبردی، به نقش دولت‌های اسلامی در این برنامه-ریزی‌ها اهمیت بسیاری می‌دهد و معتقد است دولت‌های اسلامی باید از محیط‌زیست شهری کاملاً حمایت کنند. شهر پایدار اسلامی، شهری است که به دلیل استفاده اقتصادی از منابع، اجتناب از تولید بیش از حد ضایعات و بازیافت آن‌ها و پذیرش سیاست‌های مفید در درازمدت، قادر به ادامه حیات خود باشد، برنامه‌ریزان شهر پایدار باید هدفشان را برای ایجاد شهرهایی با ورودی انرژی کمتر و مصالح و خروجی کمتر ضایعات و آلودگی‌ها متمرکز کنند (ترنر، ۱۳۷۹). از سویی دیگر توسعه پایدار شهری اسلامی نه تنها توسعه پایدار هر یک از زیر سیستم‌های اقتصادی، اجتماعی، یا زیست محیطی و افزایش پایداری این زیر سیستم‌ها را در بر می‌گیرد بلکه تلاش می‌کند تا رشد اقتصادی، بازسازی اکولوژیکی، حفاظت زیست‌محیطی و پیشرفت اجتماعی را متعادل سازد و دشواری این چالش، آن را به یک نقطه تمرکز عمده در تحقیقات سراسر جهان و علی‌الخصوص شهرهای اسلامی تبدیل نموده است (Riley, 2001).

امروزه فرهنگ، در کنار ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی توسعه پایدار، به عنوان بعد چهارم پایداری و حتی بعد مرکزی توسعه پایدار، مورد توجه ویژه‌ای قرار گرفته است. طبق اظهار یونسکو، فرهنگ در سطح جهان به عنوان یک توانمندساز و کمک کننده به توسعه پایدار محسوب می‌شود (UNESCO, 2016). توسعه فرهنگ محور، همچنین شامل طیف وسیعی از مزایای غیر کسب درآمد، مانند انعطاف‌پذیری، نوآوری، خلاقیت و کارآفرینی برای افراد و جوامع و استفاده از منابع محلی، مهارت‌ها و دانش است. احترام و حمایت از عبارات فرهنگی به تقویت سرمایه اجتماعی یک جامعه کمک می‌کند و اعتماد به نهادهای عمومی را پرورش می‌دهد. عوامل فرهنگی نیز سبک زندگی، رفتار فردی، الگوهای مصرف، ارزش‌های مربوط به حفاظت از محیط‌زیست و تعامل ما با محیط زیست طبیعی را تحت تأثیر قرار می‌دهد (UNESCO, 2012). در همین راستا، امروزه مشخص شده است که مبنای هر نوع توسعه فرهنگی است؛ از این رو دولت‌ها باید در راستای رسیدن به توسعه همه‌جانبه سعی در تغییر نگرش خویش به انسانیت به دور موجودی فرهنگی داشته باشند. در واقع عوامل فرهنگی نقش ارزنده‌ای در توسعه پایدار دارد. هویت فرهنگی و برخورداری از فرهنگی بالنده و پیشرو از عوامل ضروری و اساسی برای توسعه پایدار است. شهر دامغان از جمله‌های شهرهای اسلامی می‌باشد که توسعه پایدار این شهر مستلزم بر اهمیت و نقش فرهنگ‌سازی می‌باشد. لذا در پژوهش حاضر به دنبال بررسی و تحلیل توسعه پایدار شهر اسلامی با تأکید بر نقش و اهمیت فرهنگ‌سازی در شهر دامغان پرداخته شده است. در این راستا سؤالاتی که در این پژوهش مورد بررسی و کنکاش قرار خواهد گرفت به صورت ذیل بیان شده است:

- فرهنگ‌سازی به چه میزان در توسعه پایدار شهر دامغان مؤثر است؟

پیشینه پژوهش

رسولی و همکاران (۱۳۹۳)، در پژوهشی تحت عنوان، تأثیرپذیری شهرهای اسلامی از گردشگری شهری، با رویکرد توسعه پایدار شهری در شهر تهران، به این نتایج دست یافتند، گسترش و توسعه زیرساخت‌های گردشگری، جهت جذب هر چه بیشتر سرمایه و تزریق آن در شهر جهت تسهیل شدن توسعه پایدار خواهد شد.

طبرسی و دادگری‌راد (۱۳۹۵)، در پژوهشی تحت عنوان، رهیافتی به سوی شهرسازی پایدار با پیوند معماری در شهرسازی اسلامی و شهرسازی مدرن (نمونه مطالعاتی شهر مصدر در امارات متحد عربی)، به این نتایج دست یافتند، گسترش شهر و شهرنشینی منجر به مصرف بیش از حد انرژی‌های غیر تجدید پذیر و بلاخص فسیلی و گرم شدن زمین و آلودگی و تخریب محیط زیست و از بین رفتن زیست بوم و جنگل‌ها در کره زمین شده است. شهرها اصلی‌ترین مصرف‌کننده این‌گونه انرژی‌ها هستند و به گونه‌ای تهدیدات اساسی و جدی برای انرژی‌های فسیلی هستند. توجه و استفاده از میراث ارزشمند شهرسازی و معماری اسلامی که تمامی اصول پایداری را نیز داراست و باعث خواهد شد که آسیب جدی به زمینه‌های گوناگون اقتصادی، زیست‌محیطی و کالبدی به حداقل میزان خود برسد. شهر مصدر نمونه‌ای از طراحی و برنامه‌ریزی شهری موفق است که از

تلفیق دیدگاه‌های اسلامی و پایدار و مدرن شکل گرفته است. به طور کلی مجموع راهبردها و برنامه‌ریزی و اصول طراحی در شکل و جدول زیر خلاصه شده است.

احمدی (۱۳۹۶)، در پژوهشی تحت عنوان، فرهنگ، سیاست‌گذاری فرهنگی و توسعه پایدار، شناخت روابط و الزامات، به این نتایج دست یافتند، توجه به روابط فرهنگ و توسعه پایدار و رعایت الزامات به دست آمده در پژوهش حضرت منجر به تدوین سیاست‌گذاری می‌شود که از مسیر فرهنگی، توسعه پایدار را ایجاد و تقویت خواهد کرد. این سیاست‌گذاری‌های فرهنگی، نتایجی در سطح ملی و بین‌المللی به همراه خواهد داشت. در سطح ملی با شکل‌گیری قدرت فرهنگی، کاهش آسیب‌های اجتماعی، حفظ و گسترش هویت فرهنگی، تجارت فرهنگی، کسب ثروت و تسهیل و نهادینه کردن مشارکت شهروندان را محقق خواهد کرد و نیز به علت تولید و گسترش حجم وسیعی از فرآورده‌های فرهنگی و هنری در جامعه، زمینه زیست مسالمت‌آمیز را که سرشار از امید و نشاط برای شهروندان است، فراهم می‌نماید. در بعد بین‌المللی هم علاوه بر تجارت فرهنگی با تبادلات و تعامل فرهنگی، ضمن تقلیل تنازعات جهانی زمینه ارتقاء و نفوذ معنوی و فرهنگی در عرصه جهانی را برای کشور فراهم می‌کند.

گرینچوا (۲۰۱۶)، در پژوهشی پروژه‌های فرهنگی و نقش آن در توسعه پایدار را بررسی کرده است. او پروژه‌های فرهنگی ما بین سال‌های ۲۰۱۳-۲۰۱۰ در سازمان‌های بین‌المللی که مشتمل بر ۸۰ طرح بود را مورد تحلیل قرار داده است. نتایج نشان می‌دهد این طرح‌ها از نظر تاثیر بر شاخص‌های کمی و کیفی توسعه متفاوت بوده‌اند. در نهایت پیشنهادهایی برای ارزیابی‌های بهتر از توسعه ارائه می‌دهد.

تالماسیو (۲۰۱۵)، در پژوهشی به بررسی تاثیر شاخص‌های فرهنگی و تاثیر آن بر توسعه پایدار در کشورهای عضو اتحادیه اروپا پرداخته است. در این پژوهش شاخص‌های فرهنگی مانند (دین، رفاه، توسعه و...) بررسی شده است. نتایج نشان از تفاوت فرهنگی در میان کشورهای مورد بررسی می‌باشد. اما نکته قابل تامل در نقش دین در توسعه کشورهای بود که به دین اهمیت بیشتری می‌دادند.

مبانی نظری

رویکرد توسعه پایدار و ابعاد آن

رویکرد توسعه پایدار اولین بار در گزارش براتلند زیر عنوان «آینده مشترک ما» مطرح شد. این گزارش در سال ۱۹۸۷ از سوی کمیسیون جهانی محیط‌زیست و توسعه به ریاست خانم براتلند نخست‌وزیر پیشین نروژ انتشار یافت. براتلند مسائل زیست-محیطی را در متن فقر و توسعه جهان سوم قرار داده چنانکه می‌گوید: جدایی زمینه‌های توسعه اقتصادی از زمینه‌های زیست‌محیطی کاری ناممکن است بسیاری از اشکال توسعه، منابع محیط‌زیست را از بنیادهایشان جدا می‌سازند و نزول سطح محیط‌زیست می‌تواند باعث تحلیل توسعه اقتصادی شود. فقرا را باید علت و معلول مسائل فراگیر محیط‌زیست به شمار آورد بنابراین تلاش به منظور رسیدگی به مسائل زیست‌محیطی، جدا از یک چشم‌انداز وسیع‌تری که شامل عوامل فقر جهانی و بی‌عدالتی بین‌المللی نباشد کاری بیهوده است. در واقع براتلند مخالف رشد نیست بلکه تنها با بعضی از اشکال رشد مخالفت می‌ورزد، به طوری که معتقد است «آنچه در حال حاضر مورد نیاز است گستره خاص از لحاظ رشد اقتصادی است؛ یعنی رشدی که از نظر اجتماعی و زیست‌محیطی پایدار باشد» جمله کلیدی در براتلند همان توسعه پایدار است.

توسعه پایدار بر یک عدالت میان نسل‌ها تأکید دارد، دلالتی که دامنه‌اش باید به گونه‌ای منطقی تا تساوی درونی هر نسل گسترش یابد. توسعه پایدار نیست مگر آنکه مردم فقیر به آرزوهایشان برسند. به قول چمبرز، آنچه لازم است این است که آخرین فکر پذیرفته شود. مردم را مقدم شمارند و مردم را در اولویت قرار دهند «محیط و توسعه وسیله‌اند نه هدف محیط و توسعه برای مردم است نه مردم برای محیط و توسعه (رادکلیفت، ۱۳۷۳)، مسائل محوری موجود در کمیته محیط‌زیست عبارت بود از جمعیت و توسعه، امنیت غذایی، انرژی، صنعت و چالش‌های شهری، این گزارش مبنای مذاکره بین دولت‌ها برای تهیه دستور ۲۱ قرار گرفت در سال ۱۹۹۲ کنفرانس محیط‌زیست و توسعه با حضور سران ۱۷۵ کشور در ریودوژانیرو برزیل تشکیل شد و سند جهانی را تحت عنوان دستور کار ۲۱ به تصویب رسانید که مشتمل بر خط‌مشی‌های اجرایی برای رسیدن به توسعه

پایدار در همه زمینه‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی بود که در کشورهای عضو جامعه ملل، آژانس‌های توسعه و سازمان‌های وابسته به سازمان ملل و بالاخره بخش خصوصی را برای اجرا ملزم می‌دانست (امینی، ۱۳۷۸)، توسعه پایدار را حداکثر ساختن همزمان اهداف سیستم، زیستی (تنوع ژنتیکی، تجدیدشوندگی بهره‌وری بیولوژیک) اهداف اقتصادی (ارضای نیازهای اساسی، بسط و تعمیم برابری، افزایش کالا و خدمات مفید) اهداف اجتماعی (تنوع فرهنگی، پایداری نهادی، عدالت اجتماعی و مشارکت) می‌داند.

نظریه توسعه پایدار شهری

نظریه توسعه پایدار شهری، حاصل بحث‌های طرفداران محیط‌زیست درباره مسائل زیست‌محیطی به‌خصوص محیط‌زیست شهری که به دنبال نظریه توسعه پایدار برای حمایت از منابع محیطی ارائه شد. توسعه پایدار شهری نیازمند شناسایی محدودیت‌های محیطی برای فعالیت‌های انسانی در ارتباط با شهرها و تطبیق روش‌های طراحی در این محدودیت‌ها است. در این نظریه موضوع نگهداری منابع برای حال و آینده از طریق استفاده بهینه از زمین و وارد کردن ضایعات به منابع تجدیدناپذیر مطرح است (Blowers, 1992)، با این تعاریف از پایداری و توسعه پایدار که پیش‌تر آمده همواره رویکردهایی در باب توسعه پایدار تهیه و تدوین گردیده که در اینجا چهار رویکرد اساسی در توسعه پایدار را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

رویکرد پایداری از جنبه کالبدی-فضایی

این رویکرد با عنایت ویژه به اصول اساسی توسعه پایدار نگرش سیستمی (یک سیستم باز) و کاربرد عینی مدل‌سازی توسعه پایدار را مدنظر قرار دارد.

رویکرد پایداری از جنبه محیط‌شناسی

در این رویکرد، روابط مفهومی توسعه پایدار از جنبه محیط‌شناختی بیشتر مدنظر قرار می‌گیرد و پایداری محیطی با تعیین سه جزء اصلی اقتصاد، اکولوژیک و اجتماع مورد بحث قرار می‌گیرد. در این رویکرد با تعیین ابعاد فرعی دیگر در نظام اکولوژیکی موضوعاتی از قبیل هماهنگی اکوسیستم، تنوع زیستی، منابع طبیعی و به ویژه ظرفیت بارگذاری مورد توجه قرار می‌گیرد (Harris, 2000).

رویکرد پایداری از جنبه اقتصادی

این رویکرد از توسعه پایدار، پایداری را بیشتر از جنبه اقتصادی آن مطرح و مورد توجه قرار می‌دهد. این رویکرد علاوه بر اینکه پایداری را متکی بر سه جزء اصلی اقتصاد و اکولوژی و اجتماع می‌داند اما همواره تأکید و توجه اساسی خود را مبذول به تأمین اهداف اقتصادی می‌داند. در این رویکرد پایداری فقط از طریق مکانیزم افزایش رشد و کارایی به دیگر اجزای سیستم انتقال می‌یابد و برای هر یک از اجزاء سیستم یکسری اهدافی تعریف می‌شود (Word Bank, 2002).

رویکرد پایداری از جنبه فرهنگی

در این رویکرد با عنایت به اصول اساسی توسعه پایدار نگرش سیستماتیک سیستم باز و کاربرد عینی مدل‌سازی توسعه پایدار در کشورهای در حال توسعه به ویژه در مباحث روستایی اعتقاد دارد که زمینه‌سازی ساختاری مفهوم توسعه پایدار که منجر به کارکرد صحیح آن در فرایند مطلوب می‌گردد؛ و در گرو چهار جنبه ساختار محیطی- اکولوژیکی ساختار و روابط اجتماعی- فرهنگی ساختار و روابط اقتصادی و به ویژه ساختار و روابط کالبدی- فضایی است.

مفهوم شهر اسلامی

بین مفهوم شهر و جهان‌بینی اسلامی از ابتدا روابط نزدیکی وجود داشته است. در شهر اسلامی اولین ایده جهان‌بینی اسلامی توسط افراد درک می‌شود. مفهوم شهر اسلامی که شرق‌شناسان به کار برده‌اند، مبتنی بر این فرض است که چون اسلام نظام ارزشی کاملی است و تمام الگوهای رفتار و سازمان اجتماعی را تعیین می‌کند، پس ریخت‌شناسی کالبدی سکونتگاه‌ها (شامل شهرها) نیز محصول ایمان اسلامی است و با درک درست از اسلام می‌توان ساختار شهر اسلامی را هم فهمید (محمدی و شیخ بیگلو، ۱۳۸۷). اسلامی به معنای شهر ساخته شده بر اساس اصول در قرآن و تعالیم نبوی است. در حالی که «شهر مسلمانان» به معنای شهری است که در آن مسلمانان زندگی می‌کنند. اصطلاح شهر اسلامی، بیانگر هویت ویژه فرهنگی، اجتماعی و

تاریخی خاص ساکنان آن است. فضای کالبدی بیش‌تر شهرهای اسلامی متأثر از ویژگی‌های سرزمینی و جغرافیایی آن است که بیانگر وجود روح مشترک برآمده از مکتب الهی در آن‌ها است. عنوان "شهر اسلامی" برخاسته از یک ضرورت و نیاز استراتژیک است. ساختن شهرها، نحوه اداره آن و تعامل انسان‌ها با یکدیگر در منظر اسلام یک مجموعه واحد، پویا، هماهنگ و معناداری است که غایت آن رشد و تعالی انسان و پیدایش زیستگاهی است بر اساس فطرت و در خدمت شکوفایی انسان‌ها. ویژگی‌های شهر اسلامی، همان ویژگی‌هایی است که عقلاء و اندیشمندان برای یک شهر آرمانی متصور هستند اندیشه شهر اسلامی، اندیشه جدیدی نیست و پیامبر اکرم بسیاری از آن قسمت از مباحث شهر اسلامی که مربوط به اخلاق شهروندان و حقوق مردم و تکالیف آن‌ها می‌باشد را بر اساس آیات قرآن کریم و اهداف اسلام عزیز بیان کرده و بخش زیادی از آن را در فرصت اندک حکومت خود اجرا نمود.

دین اسلام، به عنوان زمینه‌ساز تمدنی شکوفا با شتاب معجزه‌آسا در زمانی کم‌تر از یک قرن، بخش پهناوری از جهان مسکون و مکشوف را از پیرنه تا هیمالیا گرفت. از این رو، هم در دگرگونی شهرهای پیشین مؤثر افتاد و هم موجد برپایی و رشد شهرهای جدید با ساختار کالبدی مخصوص به خود شد (سعیدی رضوانی، ۱۳۶۸). دین اسلام شاید تنها دینی باشد که در شهر شکل گرفت و با توجه به بینش و جهان‌بینی آن، نیازمند توسعه و گسترش شهرها بوده است.

رواج عنوان "شهر اسلامی" و اطلاق آن به شهرهای مسلمانان (به ویژه "شهر اسلامی" نامیده شدن شهرهای تاریخی ممالک اسلامی یا شهرهای مسلمان‌نشین)، با این فرض که این شهرها، از نظر کالبدی، جلوه گاه تجلی خاصی از اصول و ارزش‌های اسلامی بوده و از شهرهای سایر تمدن‌ها و فرهنگ‌ها متمایز هستند. از قرن نوزدهم میلادی و توسط مستشرقان آغاز شد. از آن دوران به بعد، "شهر اسلامی" که به شهرهای ساخته‌شده توسط مسلمانان و محل زندگی آنان اطلاق می‌شد، به مرور در نوشته‌ها و آثار مربوط به تتبعات شهری سکونتگاه‌های مسلمان، بر این اساس که با حریم فیزیکی و یا ذهنی خاص خود تجلی جامعه و فرهنگی متمایز از سایر تمدن‌ها هستند، در ادبیات غرب تثبیت شد (نقی‌زاده، ۱۳۷۷). رواج این اصطلاح و معرفی الگویی خاص برای "شهر اسلامی" از نتایج مطالعات کسانی چون گرانام^۱ و برادران مرکیس^۲ در اوایل قرن گذشته میلادی بود. این نظریه به انحای مختلف توسط افرادی با دیدگاه‌های گوناگون مورد تأیید یا نقد و حتی انکار قرار گرفته است. علت اصلی این تنوع و تکثر آرا را شاید بتوان در مبانی فکری و میزان تسلط افراد بر تعالیم و جهان‌بینی توحیدی اسلام دانست. علاوه بر این که اشتباه‌هایی چون اسلام را مترادف با عرب دانستن، "عدم توجه به امکانات تجلی متفاوت تعالیم اسلامی در زمان‌های و مکان‌های متفاوت"، "بی‌توجهی به آثار ناشی از جمعیت و جاودانگی و جهانی بودن تعالیم اسلام" و "ملی‌گرایی‌های افراطی" در محتوا و چارچوب این آرا مؤثر بوده‌اند (همان منبع).

شهر اسلامی در ابتدا با نفوذ در پوسته تمدن‌های دیگر و با استفاده از جلوه‌های تجلی آن، نمود پیدا کرد تا نیازهای ابتدایی جوامع تازه مسلمان را پاسخ‌گو باشد. پس از آن با نضج و استحکام فرهنگ اسلامی و گسترش حیطة آن، نیاز به سخت‌مستحدمات جدید افزایش یافت. شهرهای گذشته گسترش پیدا کردند و شهرهای جدید نیز در نواحی مختلف برپا شدند. با پراکنده شدن نوای وحدت‌گرای آیین اسلام، شهر نیز جلوه‌ای حقیقی و معنوی یافتند و با رعایت اصولی هم چون سلسله مراتب، حریم خصوصی، نظم و تعادل در کالبدی پیچ در پیچ، سعی در همسازي با این فرهنگ داشته‌اند. بدین ترتیب قالب شهر اسلامی شکل گرفت و تا قرن‌ها به حیات خویش ادامه داده است. به هر جهت شهر اسلامی در یک کلام، شهر تجلی اسلام است؛ شهر مناسب زیست انسان مؤمن. شهر اسلامی برای تجلی بخشیدن به ارزش‌های مورد احترام جامعه مسلمان، به طور مداوم راه‌ها و روش‌های مناسب زمان و مکان را می‌جوید و ضمن بهره‌گیری از دستاوردهای علوم، فنون، تجارب تمدن‌ها و جوامع بشری (در گذشته و حال)، آن‌ها را ابزاری در جهت خدمت به انسان و رشد کرامت‌های والای او در نظر می‌گیرد. مؤلف‌های ذیل به عنوان مهم‌ترین خصلت‌های یک شهر اسلامی طرح و مورد کنکاش قرار می‌گیرد:

1- Von Grunbaum

2- Marcais

- اصل خدا محوری و حاکمیت خداوند (اصل حاکمیت قانون الهی)
- اصل استقلال و تساوی مدنی (اصل حاکمیت انسان بر سرنوشت خویش و برابری در برابر قانون)
- برقراری عدالت، برابری و مساوات
- تعریف و تنظیم روابط اجتماعی بر اساس هنجارها و الگوهای دینی
- قاعده متعهد و مسؤولیت افراد
- آزادی (عقیده، بیان، مخالفان، اجتماع و آزادی انتقاد)
- اصل، برادری، گذشت، ایثار و حس همدردی
- قانون‌گرایی
- نظم
- برقراری قاعده تعاون، همکاری و مشارکت همگانی
- برپایی و حاکمیت علائم و نشانه‌های دین
- اصل متقابل بودن حقوق و احترام به حقوق یکدیگر
- اعتماد و حسن نیت نسبت به یکدیگر
- وفای به عهد
- برقراری امنیت (جانی، مالی، شخصیتی و در حوزه‌ی خصوصی)
- اصل مشاورت و شورایی بودن امور
- توسعه اقتصادی و اجتماعی (خسروی، ۱۳۹۰).

جایگاه شهر در اسلام

چیستی و چگونگی "شهر" و "شهر اسلامی" در آموزه‌های اسلامی، محمل و منشأ مباحث گسترده و دنباله‌داری است که نیازمند تعمق و تتبع وسیع در منابع ارائه‌کننده این آموزه‌هاست. قرآن کریم از جمله منابع اصیل و بنیادین در تشریح رویکرد اسلام به ویژگی‌های شهر مطلوب است. شهر اسلامی چه خصوصیتی دارد، آیا شهری است با گنبد و مناره‌های متعدد، برخوردار از اماکن مذهبی متنوع، دارای چهره تاریخی و باستانی مانند شهرهای اوایل اسلام و یا شهری است با انسان‌هایی موحد. هنوز تعریفی کامل از شهر اسلامی و خصوصیات آن ارائه نشده است و لازم است که متفکران، علاقه‌مندان و متخصصان واجد شرایط در تحکیم مبانی نظری و ارائه تعریفی جامع و مانع در این موضوع اهتمام ورزند. بی‌تردید اصیل‌ترین و جامع‌ترین منبع معارف اسلامی قرآن کریم است؛ اقیانوسی که انسان‌ها در قرون و اعصار از برکات آن متنعم شده‌اند و در عین حال ضمن حفظ طراوت و تازگی، نقصانی در آن ایجاد نشده است (غنی‌زاده، ۱۳۸۵).

واژه‌های "المدینه" ۱۴ مرتبه، "بلد" به سه صورت مجموعاً ۱۴ مرتبه و "البلد" ۵ مرتبه در قرآن آمده‌اند، در بعضی از آیات، شهر خاصی مورد نظر بوده است (بیان اسم خاص)، در بعضی دیگر موضوع اصلی و پیام آیه به هیچ کدام از ویژگی‌های شهر ارتباط نیافته و تعدادی دیگر از آیات به طور مستقیم و با یکی از ویژگی‌های شهر و مراکز جمعیتی ارتباط دارند. در خصوص حرمت و امنیت شهر در بیان قرآن، شهر می‌تواند مورد احترام واقع شود و خداوند متعال در دو نوبت به شهر سوگند یاد می‌کند:

سوره نمل آیه ۹۱: "به من فرمان داده شده که پروردگار این شهر را بپرستم. شهری که خداوندی و همه چیز از آن اوست، حرمتش نهاده و مأورم که از مسلمانان باشم".

سوره بلد آیات ۱ و ۲: "قسم به این شهر و تو که در این شهر سکنی گزیده‌ای".

سوره تین آیه ۳: "و سوگند به این شهر ایمن".

در آیات فوق که در شهر مکه نازل شده است مشاهده می‌شود که یک شهر می‌تواند به قدری تقدس یابد که خداوند به آن سوگند یاد کند و می‌دانیم که شهر مکه از دیرباز مورد احترام بوده است (همان منبع).

ظهور اسلام، تحولی عظیم در شهرسازی ایجاد کرده و شهر اسلامی مفهومی کاربردی و اساسی در تکامل آرمانی تاریخ شهرسازی جهان و همواره یکی از نمونه‌ها و الگوهای مهم و مطرح شهرسازی بوده است. از آنجا که از منظر متخصصین شهرسازی، مطالعه شهر اسلامی اهمیت خاصی داشته، در طی سالیان متمادی محققان، مورخان و صاحب‌نظران مختلف شرقی و غربی پیرامون شهر اسلامی نظرات موافق و مخالف بسیاری بیان نموده‌اند. در شهرسازی اسلامی اولاً شهرنشینی پیوند مستحکمی با فرهنگ اسلامی دارد، ثانیاً شهر اسلامی تقلیدی از دیگر شهرها نیست، بافت آن منظم و قاعده‌مند است و مملو از تأسیسات خدمات عمومی است (موسوی نژاد و سادات حسینی، ۳۹۳).

از منظر دین مبین اسلام، از همان ابتدای ظهور اسلام، شهر دارای جایگاه ویژه‌ای بوده تا جایی که حتی آن را به عنوان مکانی مقدس در نظر گرفته است. چنین اندیشه‌ای در باره شهر در قاموس هیچ مکتبی دیده نشده است. بر این اساس، فرض این است که هنر اسلامی، جایگاه ویژه‌ای را برای زیبایی در شهر مد نظر قرار داده و به این سؤال هم پاسخ داده شده که در دیدگاه اسلام، جایگاه زیبایی در تفکر حاکم بر مکتب شهرسازی و روابط اجتماعی آن‌ها در جایی به نام شهر چگونه تعریف شده است. در هنر اسلامی محوریت شهر به پدید آورنده آن یعنی انسان و ساکنان آن تعریف شده و در نخستین گام برای تعریف شهر از سایر مکان‌های جمعیتی به عوامل اجتماعی مانند امنیت، رفاه و فراوانی و از منظر کالبدی عواملی مانند نظم، زیبایی، تقارن، تباين، استحکام توجه کرده است (صارمی و صارمی، ۱۳۸۹).

روش تحقیق

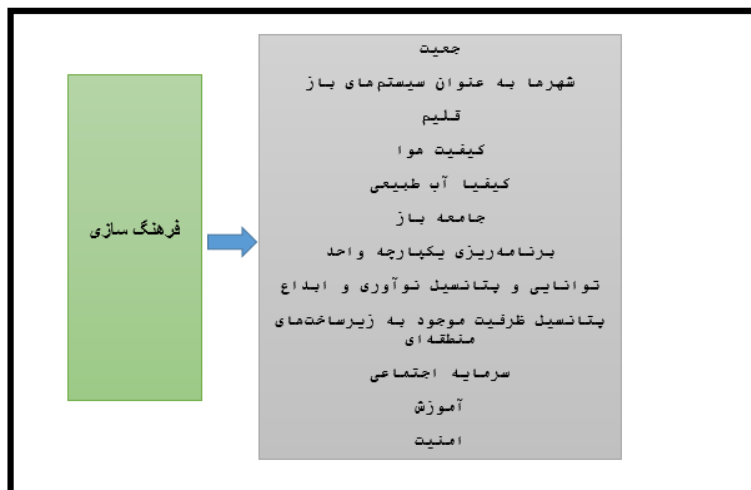
این تحقیق به روش تحلیلی- توصیفی انجام گرفته، گرچه از سایر روش‌ها نیز در مطالعات بهره گرفته شده است. تحلیلی از این جهت که ناظر بر بررسی اثرات فرهنگ‌سازی بر توسعه پایدار شهر اسلامی دامغان می‌پردازد. به منظور انجام این پژوهش به دو روش اسنادی و میدانی به تهیه اطلاعات و تجزیه و تلفیق آنها اقدام شده است. در مرحله‌ی اسنادی به گردآوری اطلاعات از کتب، نشریات، آمارنامه‌ها، نقشه و سایت‌های اینترنتی پرداخته شده است. در مرحله اخذ اطلاعات میدانی، ضمن مشاهده و مصاحبه با ساکنین شهر از طریق پرسش‌نامه‌ها، اطلاعات لازم اخذ شده است؛ و همچنین برای تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده، از نرم افزار SPSS و مدل FUZZY VIKOR برای تعیین میزان اثرات فرهنگ‌سازی در توسعه پایدار شهر اسلامی استفاده می‌شود. نهایتاً با استخراج و تحلیل اطلاعات به دست آمده و تلفیق آنها با یافته‌های حاصل از بررسی‌های اسنادی به تدوین نتایج تحقیق اقدام شده است. در این تحقیق متغیر مستقل، توسعه پایدار شهر اسلامی و متغیر وابسته فرهنگ‌سازی می‌باشد. جامعه آماری نیز مردم ساکن در شهر دامغان انتخاب شدند. بر اساس نمونه‌گیری هدفمند تعداد ۱۵۰ پرسشنامه در میان افراد مورد مطالعه توزیع شدند.

همچنین در ادامه نیز به بررسی شاخص‌های توسعه پایدار و فرهنگ‌سازی پرداخته شده است.

جدول (۱): شاخص‌های توسعه پایدار و شاخص‌های فرهنگ‌سازی

شاخص‌های توسعه پایدار شهر اسلامی	شاخص‌های فرهنگ‌سازی
جمعیت	وجود چشم‌اندازهای مشخص و روشن بر پایه اصول و ارزش‌ها
شهرها به عنوان سیستم‌های باز	سطح اختیارات و تصمیم‌گیری
اقلیم	یکپارچگی سیاستی
کیفیت هوا	یکپارچگی نهادها
کیفیت آب طبیعی	ایجاد ظرفیت نهادی
جامعه باز	
برنامه‌ریزی یکپارچه واحد	
توانایی و پتانسیل نوآوری و ابداع	
پتانسیل ظرفیت موجود به زیرساخت‌های منطقه‌ای	
سرمایه اجتماعی	
آموزش	

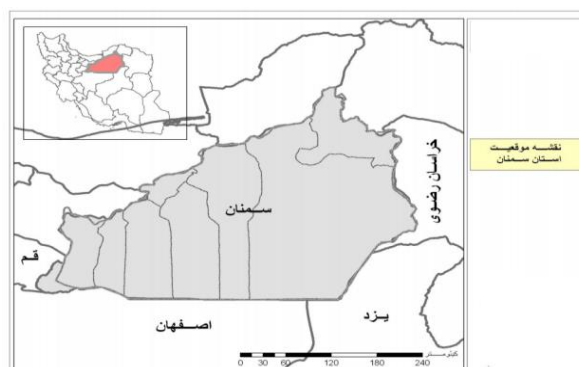
در نهایت با توجه به شاخص‌های مطرح شده، مدل پیشنهادی در شکل (۱) نشان داده شده است.

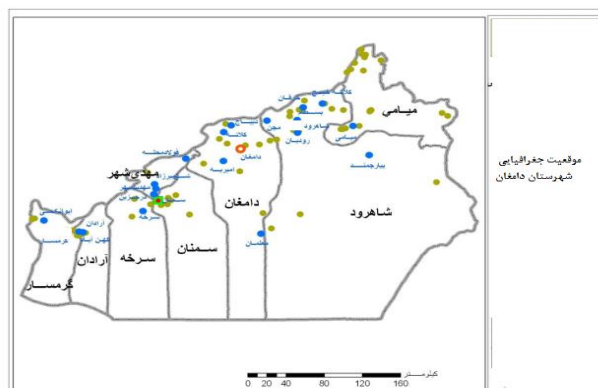
شکل (۱): مدل مفهومی تحقیق

موقعیت منطقه مورد مطالعه

شهرستان دامغان در استان سمنان با ۱۲۱۱۰ کیلومتر مربع وسعت از شمال به سلسله جبال البرز، از مشرق به شهرستان شاهرود، از جنوب به کویر مرکزی ایران و استان اصفهان، از مغرب به شهرستان سمنان محدود است؛ و فاصله آن تا مرکز استان (سمنان) ۱۱۴ کیلومتر می‌باشد. مختصات جغرافیایی آن به شرح زیر است:
طول ۵۴ درجه و ۲۰ دقیقه و ۸ ثانیه، عرض ۳۶ درجه و ۹ دقیقه و ۴۸ ثانیه، ارتفاع آن از سطح دریا ۱۱۳۰ متر و اختلاف ساعت آن با تهران ۱۱ دقیقه و ۵ ثانیه است.

شکل (۲): موقعیت جغرافیایی استان سمنان

شکل (۳): موقعیت جغرافیایی شهرستان دامغان

یافته‌های تحقیق

بررسی میزان شاخص‌های توسعه پایدار در شهر دامغان

در این قسمت از پژوهش پس از تنظیم پرسشنامه با استفاده از شاخص‌های مطرح شده در روش تحقیق، پرسشنامه‌ها میان افراد مورد مطالعه که شامل ۱۵۰ نفر از ساکنین شهر دامغان می‌باشند توزیع گردید، اطلاعات به دست آمده نیز با استفاده از آزمون SPSS مورد تحلیل قرار گرفته شد.

جدول (۲): بررسی میزان شاخص‌های توسعه پایدار در شهر دامغان

فاصل اطمینان		معناداری (۲) دامنه	T	میانگین فرضی	میانگین	شاخص‌ها
تفاوت ۰/۹۵	پایین بالا					
۲/۳۲	۲/۶۶	۰/۰۰۰	۴۰/۴۳۲	۲/۴۵	جمعیت	
۲/۲۳	۲/۵۳	۰/۰۰۰	۴۰/۸۰۰	۲/۳۴	شهرها به عنوان سیستم‌های باز	
۲/۴۲	۲/۶۸	۰/۰۰۰	۴۰/۴۷۸	۲/۵۲	اقلیم	
۲/۴۳	۲/۵۰	۰/۰۰۰	۴۰/۵۴۳	۲/۶۷	کیفیت هوا	
۲/۲۳	۲/۴۳	۰/۰۰۰	۴۰/۸۹۷	۲/۳۳	کیفیت آب طبیعی	
۲/۳۶	۲/۵۴	۰/۰۰۰	۴۰/۶۱۱	۲/۴۲	جامعه باز	
۲/۴۵	۲/۷۸	۰/۰۰۰	۴۰/۶۳۲	۲/۵۸	برنامه‌ریزی یکپارچه واحد	
۲/۴۳	۲/۸۹	۰/۰۰۰	۴۰/۳۴۵	۲/۶۶	توانایی و پتانسیل نوآوری و ابداع	
۲/۴۵	۲/۸۹	۰/۰۰۰	۴۰/۴۳۲	۲/۷۶	پتانسیل ظرفیت موجود به زیرساخت‌های منطقه‌ای	
۲/۵۴	۲/۹۸	۰/۰۰۰	۴۰/۴۳۲	۲/۸۳	سرمایه اجتماعی	
۲/۲۳	۲/۶۶	۰/۰۰۰	۴۰/۳۳۲	۲/۴۴	آموزش	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

همانطور که در جدول بالا ملاحظه می‌شود، نتایج آزمون T تک نمونه‌ای نشان داد، در تمامی شاخص‌های مطرح شده، میانگین به دست آمده پایین‌تر از حد میانه عدد ۳ می‌باشد، در واقع میزان کم توسعه پایدار در شهر دامغان در این شاخص‌ها می‌باشد. از میان ۱۵۰ خانوار مورد پیمایش، در مجموع ۱۴۳ پرسشنامه تکمیل و دریافت شد و از این نرخ پاسخ دهی برابر با ۸۰ درصد بوده است. بیبی (Babbie, 1990, 182) اثبات کرده است که نرخ پاسخ دهی ۵۰ درصد یا بیشتر می‌تواند مورد قبول باشد. در جدول (۳)، نتیجه آزمون ویلکوکسون برای پرسش‌های پرسشنامه نشان داده شده است. با توجه به مقادیر p-value می‌توان نتیجه گرفت که فرض خنثی در مورد پرسش‌ها رد شده است. در واقع با توجه به جدول (۳)، بیشترین پاسخگویی در گزینه‌های خیلی کم و خیلی کم می‌باشد.

جدول (۳): نتیجه آزمون ویلکوکسون

شاخص‌ها	p-value	برآیند پاسخ‌ها به سمت گزینه
جمعیت	۰/۰۰۰	خیلی کم
شهرها به عنوان سیستم‌های باز	۰/۰۰۰	کم
اقلیم	۰/۰۰۰	خیلی کم
کیفیت هوا	۰/۰۰۰	خیلی کم
کیفیت آب طبیعی	۰/۰۰۰	خیلی کم
جامعه باز	۰/۰۰۰	خیلی کم
برنامه‌ریزی یکپارچه واحد	۰/۰۰۰	خیلی کم
توانایی و پتانسیل نوآوری و ابداع	۰/۰۰۰	خیلی کم
پتانسیل ظرفیت موجود به زیرساخت‌های منطقه‌ای	۰/۰۰۰	خیلی کم
سرمایه اجتماعی	۰/۰۰۰	خیلی کم
آموزش	۰/۰۰۰	کم

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

جدول (۴): همبستگی بین شاخص‌های توسعه پایدار شهر دامغان و فرهنگ‌سازی

SIG	Sperman rho correlation	متغیر وابسته	متغیر مستقل
۰/۰۰۰	۰/۵۶۴	فرهنگ‌سازی	جمعیت
۰/۰۰۰	۰/۴۳۵	فرهنگ‌سازی	شهرها به عنوان سیستم‌های باز
۰/۰۰۰	۰/۶۵۴	فرهنگ‌سازی	اقلیم
۰/۰۰۰	۰/۶۷۸	فرهنگ‌سازی	کیفیت هوا
۰/۰۰۰	۰/۸۷۴	فرهنگ‌سازی	کیفیت آب طبیعی
۰/۰۰۰	۰/۶۷۸	فرهنگ‌سازی	جامعه باز
۰/۰۰۰	۰/۸۲۳	فرهنگ‌سازی	برنامه‌ریزی یکپارچه واحد
۰/۰۰۰	۰/۸۳۰	فرهنگ‌سازی	توانایی و پتانسیل نوآوری و ابداع
۰/۰۰۰	۰/۶۷۸	فرهنگ‌سازی	سرمایه اجتماعی
۰/۰۰۰	۰/۷۷۸	فرهنگ‌سازی	آموزش

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

با توجه به جدول (۴)، نتایج آزمون همبستگی نشان داد، رابطه معناداری بین شاخص‌های توسعه پایدار و فرهنگ‌سازی با سطح معناداری ۰/۰۰۰ وجود دارد. علاوه بر این، نتایج به دست آمده در جدول (۴) نشان می‌دهد، به منظور بررسی نقش فرهنگ‌سازی در توسعه پایدار شهر دامغان از رگرسیون چندگانه به روش گام به گام استفاده شده است. ده متغیر مستقل با متغیر وابسته (فرهنگ‌سازی) دارای رابطه معناداری در سطح $P=0/05$ می‌باشد. لذا ده متغیر برای پیش‌بینی متغیر وابسته مورد استفاده واقع شدند. همچنین در اولین گام متغیر جمعیت وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چندگانه R برابر با ۰/۷۳ و ضریب تعیین برابر با ۰/۵۲ به دست آمد، به عبارتی دیگر ۰/۵۲ درصد تغییرات متغیر وابسته یعنی ارتقای فرهنگ‌سازی توسط این متغیر تبیین می‌گردد. در گام دوم متغیر شهرها به عنوان سیستم‌های باز وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چندگانه R برابر با ۰/۵۸ و ضریب تعیین برابر با ۰/۳۴ به دست آمد. در گام سوم متغیر اقلیم وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چندگانه R برابر با ۰/۸۷ و ضریب تعیین برابر با ۰/۷۵ به دست آمد. در گام چهارم متغیر کیفیت هوا وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چندگانه R برابر با ۰/۹۳ و ضریب تعیین برابر با ۰/۸۶ به دست آمد. در گام پنجم متغیر کیفیت آب طبیعی وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چندگانه R برابر با ۰/۸۷ و ضریب تعیین برابر با ۰/۷۶ به دست آمد. در گام ششم متغیر جامعه باز وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چندگانه R برابر با ۰/۷۰ و ضریب تعیین برابر با ۰/۵۰ به دست آمد. در گام هفتم

متغیر برنامه‌ریزی یکپارچه واحد و باز بودن وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چندگانه R برابر با ۰/۸۱ و ضریب تعیین برابر با ۰/۶۶ به دست آمد. در گام هشتم متغیر توانایی و پتانسیل نوآوری و ابداع وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چندگانه R برابر با ۰/۹۰ و ضریب تعیین برابر با ۰/۸۱ به دست آمد. در گام نهم متغیر سرمایه اجتماعی وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چندگانه R برابر با ۰/۸۹ و ضریب تعیین برابر با ۰/۸۰ به دست آمد. در نهایت در گام دهم، متغیر آموزش وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چندگانه R برابر با ۰/۷۸ و ضریب تعیین برابر با ۰/۷۳ به دست آمد.

جدول (۵): نتایج حاصل از رگرسیون چندگانه با ورود شاخص‌های توسعه پایدار شهری به معادله

مقدار t	Beta	F	سطح معناداری	R ² تعدیل شده	R ²	R	شاخص‌های توسعه پایدار
۳/۸۰۰	۰/۷۰۰	۰/۰۰۱		۰/۵۳۰	۰/۵۳۱	۰/۷۳۰	جمعیت
۵/۴۳۲	۰/۸۲۰	۰/۰۰۰		۰/۳۰۷	۰/۳۴۲	۰/۵۸۷	شهرها به عنوان سیستم‌های باز
۵/۳۴۵	۰/۸۷۶	۰/۰۰۰		۰/۷۱۲	۰/۷۵۴	۰/۸۷۶	اقلیم
۶/۴۵۶	۰/۹۳۰	۰/۰۰۰		۰/۸۵۵	۰/۸۶۵	۰/۹۳۰	کیفیت هوا
۵/۱۴۵	۰/۶۷۸	۰/۰۰۰		۰/۷۶۵	۰/۷۶۵	۰/۸۷۶	کیفیت آب طبیعی
۳/۷۵۶	۰/۷۰۸	۰/۰۰۲		۰/۴۶۶	۰/۵۰۲	۰/۷۰۸	جامعه باز
۵/۲۵۵	۰/۸۱۵	۰/۰۰۰		۰/۶۴۰	۰/۶۶۴	۰/۸۱۵	برنامه‌ریزی یکپارچه واحد
۷/۸۱۱	۰/۹۰۲	۰/۰۰۰		۰/۸۰۰	۰/۸۱۳	۰/۹۰۲	توانایی و پتانسیل نوآوری و ابداع
۷/۶۵۴	۰/۸۹۷	۰/۰۰۰		۰/۷۶۴	۰/۸۱۰	۰/۹۰۱	پتانسیل ظرفیت موجود به زیرساخت‌های منطقه‌ای
۶/۵۵۴	۰/۸۷۲	۰/۰۰۰		۰/۶۷۸	۰/۸۰۱	۰/۸۹۱	سرمایه اجتماعی
۷/۴۴۳	۰/۷۸۴	۰/۰۰۰		۰/۷۵۴	۰/۷۳۲	۰/۷۸۱	آموزش

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

در ادامه نیز به بررسی میزان فرهنگ سازی از سوی سازمان‌های شهری در شهر دامغان با استفاده از مدل ویکور فازی پرداخته شده است.

رتبه‌بندی میزان فرهنگ سازی از سوی سازمان‌های شهری در شهر دامغان با استفاده از مدل ویکور فازی

در گام اول بر اساس داده‌های خام حاصل از پرسشنامه، به طبقه‌بندی مقادیر هر بعد به تفکیک هر سازمان شهری در قالب متغیرهای زبانی (خیلی کم، کم، متوسط، بالا، خیلی بالا) پرداخته می‌شود که بدین صورت ماتریس وضع موجود تشکیل می‌شود. سپس مقادیر اندازه‌گیری شده با متغیرهای زبانی مناسب را با مقادیر فازی مثلثی نشان می‌دهیم.

جدول (۶): متغیرهای زبانی برای ارزیابی اهمیت معیارها

اهمیت	عدد فازی
خیلی ضعیف	(۰، ۰/۲۵ و ۰/۲۵)
ضعیف	(۰، ۰/۲۵، ۰/۵)
متوسط (M)	(۰/۲۵، ۰/۵، ۰/۷۵)
خوب	(۰/۷۵، ۰/۷۵، ۱)
خیلی خوب	(۰/۷۵، ۱، ۱)

گام اول: تعیین وزن معیارها

در این بخش هریک از سازمان‌های شهری بر اساس شاخص‌ها ارزیابی می‌شوند. چون این نتایج به صورت داده خام وجود دارد توسط کارشناسان از ۱ تا ۱۰ ارزیابی شدند.

گام دوم: وزن دهی فازی به معیارها

در این مرحله می‌توان با متغیرهای زبانی وزن هر بعد با استفاده از نظر متخصصین محاسبه کرد. از آنجا که قبلاً با استفاده از نرم افزار Expert Choice با استفاده از نظر متخصصین به وزن دهی ابعاد پرداخته شده است در این قسمت لزومی به وزن دهی ابعاد با متغیرهای زبانی نمی‌باشد

گام سوم: محاسبه مقادیر جمع فازی برای هر سازمان

در این مرحله نیاز است تا اعداد فازی برای هر سازمان شهری با هم جمع شود و به طور جداگانه متوسط پاسخ دهندگان برای هر شاخص بر اساس رابطه زیر محاسبه شود:

جدول (۷): محاسبه مقادیر جمع فازی برای هر سازمان شهری

ایجاد ظرفیت نهادی	یکپارچگی نهادها	یکپارچگی سیاستی	سطح اختیارات و تصمیم‌گیری	وجود چشم اندازه‌های مشخص و روشن بر پایه اصول و ارزش‌ها	سازمان های شهری
(۰/۴۹، ۰/۲۴، ۰/۰)	(۰/۴۹، ۰/۴۹، ۰/۲۴)	(۰/۴۹، ۰/۴۹، ۰/۲۴)	(۰/۵۸، ۰/۵۸، ۰/۷۵)	(۰/۵۸، ۰/۷۵، ۰/۹۰)	شهرداری
(۰/۵۸، ۰/۴۲، ۰/۱۶)	(۰/۶۶، ۰/۴۹، ۰/۴۱)	(۰/۶۶، ۰/۴۹، ۰/۴۱)	(۴۹، ۰/۲۴، ۰/۰)	(۰/۴۹، ۰/۲۴، ۰/۴۱)	استانداری
(۰/۵۸، ۰/۴۲، ۰/۱۶)	(۰/۶۶، ۰/۸۲، ۰/۷۴)	(۰/۶۶، ۰/۸۲، ۰/۷۴)	(۴۹، ۰/۲۴، ۰/۰)	(۰/۴۹، ۰/۱۰، ۰/۱۰)	فرمانداری
(۰/۴۹، ۰/۱۰۸۲، ۰/۰)	(۰/۳۳، ۰/۱۰۹۲، ۰/۰)	(۰/۴۹، ۰/۴۹، ۰/۰)	(۰/۸، ۰/۵۸، ۰/۷۵)	(۰/۴۹، ۰/۴۹، ۰/۹۰)	شورای شهر

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

گام چهارم: دیفازی کردن ماتریس تصمیم‌گیری و وزن فازی هر بعد برای تبدیل به اعداد قطعی به این ترتیب با یکپارچه سازی نظر پاسخگویان به پرسش‌ها در هر سازمان برای هر یک از نماگرها در هر سازمان شهری یک عدد فازی به دست آمد که حاصل میانگین نظرهای نمونه‌ها بود. سپس لازم است از طریق فازی زدایی یا دیفازی کردن، اعداد فازی بدست آمده در طی محاسبات از حالت فازی خارج و به اعداد حقیقی تبدیل شوند.

جدول (۸): دیفازی کردن ماتریس تصمیم‌گیری و وزن دهی هر بعد برای تبدیل به اعداد قطعی

ایجاد ظرفیت نهادی	یکپارچگی نهادها	یکپارچگی سیاستی	سطح اختیارات و تصمیم‌گیری	وجود چشم اندازه‌های مشخص و روشن بر پایه اصول و ارزش‌ها	سازمان های شهری
۰/۵۷۶	۰/۲۴۵	۰/۲۴۵	۰/۳۷۳	۰/۴۸۵	شهرداری
۰/۵۲۳	۰/۴۷۰	۰/۴۷۰	۰/۵۷۴	۰/۳۷۸	استانداری
۰/۵۲۳	۰/۴۱۳	۰/۴۱۳	۰/۵۷۵	۰/۶۰۰	فرمانداری
۰/۶۳۱	۰/۴۹۰	۰/۴۹۰	۰/۵۵۲	۰/۴۵۶	شورای شهر

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

گام پنجم: محاسبه ماتریس وزنی می‌باشد جهت وزن دار کردن، مقادیر ماتریس نرمال هر یک از گزینه‌ها بر وزن ابعاد (که قبلاً از روش‌های دیگر به دست آمده بود) ضرب می‌گردد.

جدول (۹): محاسبه ماتریس وزنی

ایجاد ظرفیت نهادی	یکپارچگی نهادها	یکپارچگی سیاستی	سطح اختیارات و تصمیم‌گیری	وجود چشم اندازه‌های مشخص و روشن بر پایه اصول و ارزش‌ها	سازمان های شهری
۰/۱۴۱	۰/۰۲۱	۰/۰۳۸	۰/۰۹۰	۰/۰۴۰	شهرداری
۰/۱۲۲	۰/۰۳۸	۰/۰۷۶	۰/۱۳۲	۰/۰۳۰	استانداری
۰/۱۲۲	۰/۰۳۳	۰/۰۶۵	۰/۱۳۲	۰/۰۵۶	فرمانداری
۰/۱۵۴	۰/۰۴۰	۰/۰۷۸	۰/۱۳۵	۰/۰۳۵	شورای شهر

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

گام هشتم: تعیین مقادیر بالاترین و پایین ترین ارزش ماتریس نرمال وزنی بزرگترین و کوچکترین عدد هر ستون تعیین می گردد.

در این مرحله بالاترین ارزش و پایین ترین ارزش توابع ابعاد را از ماتریس تصمیم گیری استخراج شد. در اینجا منظور از بزرگترین عدد، یعنی عددی که بیشترین ارزش مثبت را داراست و کوچکترین یعنی بیشترین ارزش منفی. پس اگر ابعاد ما از نوع منفی باشد، بزرگترین عدد برعکس می شود یعنی می شود کمترین مقدار و کوچکترین می شود بیشترین مقدار و بالعکس

$$f_i^* = \max_j f_{ij}; \quad f_i^- = \min_j f_{ij}$$

گام هفتم: محاسبه فاصله ایده آل و حداقل در این مرحله فاصله هر گزینه از راه حل ایده آل مثبت محاسبه شده و سپس تجمیع آنها بر اساس فرمول های زیر محاسبه می شود به عبارت دیگر در این مرحله پس از محاسبه ماتریس نرمالیزه شده و ماتریس وزن دار و استخراج بالاترین و پایین ترین ارزش برای هر شاخص به منظور محاسبه شاخص ویکور که بر اساس آن به رتبه بندی گزینه های خود پردازیم ارزش شاخص مطلوبیت و شاخص ناراضیاتی محاسبه گردید.

$$S_j = \sum_{i=1}^n w_i \cdot \frac{f_i^* - f_{ij}}{f_i^* - f_i^-}; \quad R_j = \max_i \left[w_i \cdot \frac{f_i^* - f_{ij}}{f_i^* - f_i^-} \right]$$

گام هشتم: محاسبه مقدار Q و رتبه بندی نهایی گزینه ها

در این مرحله شاخص ویکور که همان امتیاز نهایی هر گزینه است محاسبه شد. مقدار Q بیانگر رتبه نهایی هر سازمان شهری از مجموع ابعاد مورد مطالعه است. در اینجا V وزن استراتژی (اکثریت معیارها) یا حداکثر مطلوبیت گروهی است. مقدار S میزان فاصله از راه حل ایده آل مثبت گزینه i ام را نشان می دهد. به عبارتی مقدار R نشان دهنده فاصله از راه حل ایده آل منفی برای گزینه i ام است. زمانی که V بزرگتر از ۰/۵ است، شاخص Q حداکثر توافق را دارد. زمانی که V کوچکتر از ۰/۵ است، نشان دهنده حداکثر نگرش منفی است. همچنین بر اساس مقادیر Q می توان گزینه ها را رتبه بندی کرد. گزینه هایی که مقدار Q در آنها بیشتر باشد، در اولویت بالاتری قرار می گیرند و مقادیر Q کوچکتر به معنای قرار گرفتن در رتبه ی پایین تر است.

از طریق فرمول زیر:

$$Q_j = v \cdot \frac{S_j - S^-}{S^* - S^-} + (1-v) \cdot \frac{R_j - R^-}{R^* - R^-}$$

جدول (۱۰): مقادیر Q به دست آمده سازمان های شهری

اولویت	Q	سازمان های شهری
۴	۰/۶۵۷	شهرداری
۲	۰/۳۶۷	استانداری
۱	۰/۲۴۵	فرمانداری
۳	۰/۵۶۲	شورای شهر

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۷

همانطور که در جدول شماره (۱۰) ملاحظه می‌شود، در بین سازمان‌های شهری مورد نظر، شهرداری با Q به دست آمده ۰/۶۵۷، شورای شهر با Q به دست آمده ۰/۵۶۲، استانداری با Q به دست آمده ۰/۳۶۷، فرمانداری با Q به دست آمده ۰/۲۴۵، بالاترین و پایین‌ترین رتبه‌ها را به خود اختصاص داده‌اند.

آزمون فرضیه

فرضیه به شکل ذیل صورت‌بندی شده است:

بین توسعه پایدار شهر اسلامی دامغان و فرهنگ‌سازی ارتباط معنادار و مثبت وجود دارد.

جدول (۱۱): سنجش میزان همبستگی میان توسعه پایدار شهر دامغان و فرهنگ‌سازی

متغیر	همبستگی اسپیرمن	توسعه پایدار	فرهنگ‌سازی
توسعه پایدار	ارزش همبستگی	۱	۰/۷۶۵
	سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰
فرهنگ‌سازی	ارزش همبستگی	۰/۸۹۷	۱
	سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

همانطور که در جدول بالا ملاحظه می‌شود، جهت بررسی رابطه بین دو متغیر از آزمون همبستگی اسپیرمن استفاده شد. برای معنادار بودن رابطه بین این متغیرها از طریق ضریب همبستگی اسپیرمن، اگر سطح معناداری آزمون (SIG) کمتر از ۵ درصد باشد، با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان رابطه دو متغیر را ثابت نمود؛ بنابراین یافته‌های تحقیق نشان داد، بین توسعه پایدار شهر اسلامی و فرهنگ‌سازی، در سطح ۰/۰۵ درصد آلفا رابطه معناداری وجود دارد. در واقع با افزایش فرهنگ‌سازی میزان شاخص‌های توسعه پایدار در شهر دامغان نیز افزایش می‌یابد و بالعکس.

نتیجه‌گیری

در جهان بینی اسلامی، فرهنگ به معنای اخص آن مشتمل بر نظام اعتقادات، ارزش‌ها، اخلاقیات و رفتارها بوده و منبعث از وی جهت دهنده و محتوا بخش نظام‌ها و بخش‌های جامعه است. باورها، اعتقادات و ارزش‌های اسلامی، صورت بخش نهادها و سازمان‌های جامعه اسلامی بوده و در تاروپود اندیشه و رفتار فردی و اجتماعی فرد مسلمان تنیده شده‌اند. چنین یکپارچگی و در هم تنیدگی کل نمای اعتقادات و باورها و نیز ارزش‌ها و رفتارها دین اسلام را به یک فرهنگ میدل ساخته است. در بحث توسعه پایدار شهر اسلامی نیز یکی از موارد تأثیرگذار فرهنگ می‌باشد. لذا نتایج این پژوهش نشان داد:

نتایج آزمون T تک نمونه‌ای نشان داد، در تمامی شاخص‌های مطرح شده، میانگین به دست آمده پایین‌تر از حد میانه عدد ۳ می‌باشد، در واقع میزان کم توسعه پایدار در شهر دامغان در این شاخص‌ها می‌باشد. همچنین از میان ۱۵۰ خانوار مورد پیمایش، در مجموع ۱۴۳ پرسشنامه تکمیل و دریافت شد و از این نرخ پاسخ‌دهی برابر با ۸۰ درصد بوده است؛ بنابراین، نرخ پاسخ‌دهی ۵۰ درصد یا بیشتر می‌تواند مورد قبول باشد. نتیجه آزمون ویلکوکسون برای پرسش‌های پرسشنامه نشان داده شده است. با توجه به مقادیر p -value، می‌توان نتیجه گرفت که فرض خنثی در مورد پرسش‌ها رد شده است. در واقع با توجه به نتایج، بیشترین پاسخگویی در گزینه‌های خیلی کم و خیلی کم می‌باشد.

نتایج آزمون همبستگی نشان داد، رابطه معناداری بین شاخص‌های توسعه پایدار و فرهنگ‌سازی با سطح معناداری ۰/۰۰۰ وجود دارد. علاوه بر این، به منظور بررسی نقش فرهنگ‌سازی در توسعه پایدار شهر دامغان از رگرسیون چندگانه به روش گام به گام استفاده شده است. ده متغیر مستقل با متغیر وابسته (فرهنگ‌سازی) دارای رابطه معناداری در سطح $P=0/05$ می‌باشد. لذا ده متغیر برای پیش‌بینی متغیر وابسته مورد استفاده واقع شدند. همچنین در اولین گام متغیر جمعیت وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چندگانه R برابر با ۰/۷۳ و ضریب تعیین برابر با ۰/۵۲ به دست آمد، به عبارتی دیگر ۰/۵۲ درصد تغییرات متغیر وابسته یعنی ارتقای فرهنگ‌سازی توسط این متغیر تبیین می‌گردد. در گام دوم متغیر شهرها به عنوان سیستم-

های باز وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چندگانه R برابر با ۰/۵۸ و ضریب تعیین برابر با ۰/۳۴ به دست آمد. در گام سوم متغیر اقلیم وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چندگانه R برابر با ۰/۸۷ و ضریب تعیین برابر با ۰/۷۵ به دست آمد. در گام چهارم متغیر کیفیت هوا وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چندگانه R برابر با ۰/۹۳ و ضریب تعیین برابر با ۰/۸۶ به دست آمد. در گام پنجم متغیر کیفیت آب طبیعی وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چندگانه R برابر با ۰/۸۷ و ضریب تعیین برابر با ۰/۷۶ به دست آمد. در گام ششم متغیر جامعه باز وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چندگانه R برابر با ۰/۷۰ و ضریب تعیین برابر با ۰/۵۰ به دست آمد. در گام هفتم متغیر برنامه‌ریزی یکپارچه واحد و باز بودن وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چندگانه R برابر با ۰/۸۱ و ضریب تعیین برابر با ۰/۶۶ به دست آمد. در گام هشتم متغیر توانایی و پتانسیل نوآوری و ابداع وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چندگانه R برابر با ۰/۹۰ و ضریب تعیین برابر با ۰/۸۱ به دست آمد. در گام نهم متغیر سرمایه اجتماعی وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چندگانه R برابر با ۰/۸۹ و ضریب تعیین برابر با ۰/۸۰ به دست آمد. در نهایت در گام دهم، متغیر آموزش وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چندگانه R برابر با ۰/۷۸ و ضریب تعیین برابر با ۰/۷۳ به دست آمد.

همچنین جهت رتبه‌بندی سازمان‌های شهری از لحاظ فرهنگ سازی از مدل ویکور فازی استفاده شد، نتایج نشان داد، در بین سازمان‌های شهری مورد نظر، شهرداری با Q به دست آمده ۰/۶۵۷، شورای شهر با Q به دست آمده ۰/۵۶۲، استانداری با Q به دست آمده ۰/۳۶۷، فرمانداری با Q به دست آمده ۰/۲۴۵، بالاترین و پایین‌ترین رتبه‌ها را به خود اختصاص داده‌اند.

در نهایت جهت آزمون فرضیه پژوهش، از آزمون همبستگی اسپیرمن استفاده شد. برای معنادار بودن رابطه بین این متغیرها از طریق ضریب همبستگی اسپیرمن، اگر سطح معناداری آزمون (SIG) کمتر از ۵ درصد باشد، با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان رابطه دو متغیر را ثابت نمود؛ بنابراین یافته‌های تحقیق نشان داد، بین توسعه پایدار شهر اسلامی و فرهنگ‌سازی، در سطح ۰/۰۵ درصد آلفا رابطه معناداری وجود دارد. در واقع با افزایش فرهنگ‌سازی میزان شاخص‌های توسعه پایدار در شهر دامغان نیز افزایش می‌یابد و بالعکس.

۸- پیشنهادات

- ارائه الگوی نظری و علمی سبک زندگی اسلامی.
- تبیین الگوهای اسلامی مطابق با شرایط بومی در راستای دستیابی به توسعه پایدار.
- استفاده از ظرفیت‌های مردمی در شهر دامغان در جهت توسعه فرهنگ‌سازی اسلامی.
- تقویت برنامه‌های فرهنگ‌سازی اسلامی از طریق رسانه‌های جمعی.
- فراهم کردن زمینه‌های لازم جهت تهیه کتب، نشریات و تولیدات علمی - فرهنگی به منظور ترویج فرهنگ اسلامی در شهرها.

منابع

- احمدی، اسماعیل، (۱۳۹۶)، فرهنگ، سیاست‌گذاری فرهنگی و توسعه پایدار، شناخت روابط و الزامات. اولین همایش بین‌المللی برنامه‌ریزی اقتصادی، توسعه پایدار و متوازن منطقه‌ای. رویکردها و کاربردها. دانشگاه کردستان.
- امینی، سیاوش، (۱۳۷۸)، ناپایداری در توسعه پایدار، مجله مدیرساز، شماره ۲۰، ص ۱.
- ترنر، ت، (۱۳۷۹)، شهر همچون چشم انداز، ترجمه نوریان، شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری، مشهد.
- خسروی، غلامرضا، (۱۳۹۰)، ویژگی‌های شهر اسلامی، سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران، مرکز مطالعات فرهنگی شهر تهران، مقاله پژوهشی دینی - اجتماعی، کد: ۸۰۹۱۲۲.
- رادکلیفت، م، (۱۳۷۳)، توسعه پایدار، (ترجمه): حسین نیر، انتشارات مرکز مطالعات برنامه‌ریزی اقتصاد کشاورزی، تهران.
- رسولی، افشین، خزایی، محمد مهدی، ایزدپناه، منصور، (۱۳۹۳)، تأثیرپذیری شهرهای اسلامی از گردشگری شهری، با رویکرد توسعه پایدار شهری (مطالعه موردی شهر تهران). سومین کنفرانس الگوی اسلامی پیشرفت.
- سعیدی رضوانی، عباس، (۱۳۶۸)، بینش اسلامی و پدیده‌های جغرافیایی، مشهد، آستان قدس رضوی، ص ۱۰۴.
- صارمی، حمیدرضا، صارمی، مسعود، (۱۳۸۹)، عوامل پیدایش نامنی در شهرها از منظر اسلام، فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات شهر ایرانی اسلامی، شماره اول.

- طبرسی، محمدعلی. دادگری راد، رسول، (۱۳۹۵)، رهیافتی به سوی شهرسازی پایدار با پیوند معماری در شهرسازی اسلامی و شهرسازی مدرن (نمونه مطالعاتی شهر مصدر در امارت متحد عربی)، فصلنامه پژوهش‌های نوین علوم جغرافیایی، معماری و شهرسازی. شماره دوم. صص ۱۰۲-۸۳.
- غنی زاده، مسعود، (۱۳۸۵)، نگاهی به شهر در تمدن اسلامی، مجله راهبرد یاس، شماره هفتم.
- محمدی، جمال و شیخ بیگلو، رعنا، (۱۳۸۷)، کارآیی شهر اسلامی در مواجهه با چالش‌های شهری امروز، مجموعه مقالات نخستین همایش آرمان‌شهر اسلامی، دانشگاه اصفهان.
- مشکینی، ابوالفضل، رضایی مقدم، علی، (۱۳۹۱)، بررسی مؤلفه‌ها و شاخص‌های شهر اسلامی با تأکید بر نقش و اهمیت فرهنگ‌سازی در تحقق الگوی شهرسازی اسلامی- ایرانی. شهر پایدار. دوره ۱. شماره ۱. صص ۳۷-۶۸.
- موسوی نژاد، سیدعلیرضا، سادات حسینی، سیدمحمد، (۱۳۹۳)، تحلیل نظریات مخالف مفهوم شهر و شهرسازی اسلامی، ششمین کنفرانس ملی برنامه‌ریزی و مدیریت شهری با تأکید بر مؤلفه‌های شهر اسلامی، مشهد، شورای اسلامی شهر مشهد.
- نقی زاده، محمد، (۱۳۷۷)، صفات شهر اسلامی در متون اسلامی، هنرهای زیبا، شماره ۵ و ۴، دانشگاه تهران، صص ۴۷-۶۱.
- Blowers, A, (1992), "Planning for sustainable Environment", A Report the town and country planning Association, London, Ear The scam Pub, 1994 Clark, Michael A Sustainable Economy, London, Earth scam.
- Grincheva, N. (2016). Sustainable development in cultural projects: mistakes and challenges. *Development in Practice*, 26 (2), pp 236-250.
- Harris, M. J. (2000), *Basic Principles of sustainable development*. Tufts, univer.112.
- Riley, J. (2001). Indictor Quality for assessment of impact of multidisciplinary system, *Agr, Ecosyst, Environ*, 87, pp 121-128.
- Talmaciu, M. (2015). The influence of cultural variables on Sustainable development. An analysis in the European context. *EURINT*, 2, pp 328-341.
- UNESCO, (2012). Culture: a driver and an enabler of sustainable development: Thematic Think Piece. UN System Task Team on the Post-2015 UN Development Agenda. Retrieved March 5.
- UNESCO, (2016). The Globalization of Cultural Trade: A Shift in Consumption. International flows of cultural goods and services 2004-2013. Retrieved December 24.
- Word Bank. (2002). sustainable development in word U.S.A85-www.weather.ir 68.